

Шевцов С. П.

доктор філософських наук, професор,
кафедра філософії,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

**ОСМИСЛЕННЯ НАСИЛЬСТВА: ПРОБЛЕМА
БЕЗ ВИРІШЕННЯ: ПРАВОВА КОЛІЗІЯ**

Існуючі визначення насильства являють певну проблему, що відзначають майже всі, кому довелося звертатися до розгляду причин насильницьких дій або агресивної поведінки. Мій розгляд цього питання був представлений у статті в останньому номері «Докси». Тому тут я утримуюсь від розгляду існуючих визначень і від самого визначення насильства. У даному виступі я хотів би сфокусувати увагу на динамічному аспекті насильства, а саме на проблемі його початку та закінчення (зупинення).

Позначимо певні передумови такого розгляду. По-перше, найбільш відомі та впливові філософські розгляди насильницьких дій, які виправдовують їхні певні форми (дослідження Ж. Сореля, В. Беньяміна, Х. Арндт, Е. Балібара, С. Жижека тощо), знаходять можливість такого виправдання у тому, що вони є відповіддю на вже існуючі форми насильства (системного насильства з боку держави, релігії, ідеології, мови або культури). Тобто поруч із загальним засудженням насильства як форми дії, має місце визнання того, що за певних умов насильству нема що протиставити, крім насильства із протилежним вектором. Це давно і добре відомий аргумент, який можна позначити як аргумент «справедливої війни». Справедлива війна – це протистояння насильницьким діям того, хто спричиняє насильство першим і без відповідного права на нього. Одразу відзначимо, що право на насильство крім відповідного захисту визнається тільки за богом (або за богами), прикладом чого може служити «Вакханки» Еврипіда. Бог, можна казати, доводить свою сутність та своє існування саме через насильство, яке в такому разі виглядає як вища справедливість. Значною мірою це положення служить для виправдання застосування покарань (навіть Вальтер Беньямін використовує поняття «божественне

насильство»).

По-друге, коли насильницькі дії вже мають місце, виникає проблема їх зупинити. Її детально розглядає Рене Жиран у «Насильстві та сакральному», коли вказує, що коло кровної помсти не може бути розірване інакше, ніж знов-таки через певний вид насильницьких дій. Він розглядає у цій якості жертвоприношення, тобто спільне насильство певної групи, спрямоване на жертву, яка призначена сприйняти його та «повернути» цей інструмент богам.

Не вдаючись до розгляду цього питання, якому присвячено значну кількість досліджень, позначимо те, що саме буде цікавити нас у даному випадку: можливість початку та кінця насильства. Щодо кінця, тут історія пропонує нам два основних варіанти: остаточну перемогу однієї із воюючих сторін або втому однієї чи обох (тоді – переговори, перемир'я з часом мирний договір). Втім це лукаве позначення, бо поняття остаточної перемоги є штучним, воно скоріше притаманно певному наративу (будь-якої розповіді – від міфу та казки до надрукованого дослідження та підручника), ніж дійсному стану речей-подій. Інша справа – «втома», її можна розглядати як визнання рівноваги сил та неспроможність жодної із сторін одержати перемогу. Так, згідно певним поглядам, право (будь-який договір) виникає як результат усвідомлення рівності сил. Найважливішим, на наш погляд, тут є саме вимір свідомості, який швидко або повільно неминуче приведе нас до поняття (розуміння) справедливості.

Те саме, при пильному погляді, можна знайти й при розгляді початку насильства. Ми можемо зафіксувати початок насильницьких дій, вчинків, але дослідження відкриває, що вони завжди розглядаються тим, хто їх здійснює, як відповідь або певна форма наявності («презентації») своєї природи. Психологічні та нейробіологічні дослідження свідчать, що навіть у випадках нібито безпричинної агресії з боку психічнохворих людей або здійснення відкритого злочину ці суб'єкти вважають, що вони були змушені діяти саме так, що в них не було іншого виходу, що їхня природа, стан або збіг обставин примусово підвели їх до дій,

яким не було альтернативи. Ще більш це справедливо, коли мова йде про безособові структури як держава, церква або суспільство. І тут також рано чи пізно виникає поняття справедливості, власного права, призначення, особливого місця у структурі світу.

Відповідь на питання, чи можливо зупинити насильство чим-небудь крім насильницького опору, крім використання сили у відповідь? Безумовно, такі приклади є, вони існують, але в їхній основі лежить або загроза використання значно переважаючої сили, або зміна уявлення, робота зі свідомістю агресора, переконання у наявності іншого стану речей. В будь-якому разі з'ясовується, що насильство пов'язано із уявленням про світоустрій, певне місце в цьому світоустрою, а через це – із правом та справедливістю.

Нерозривне коло насильства при такому погляді можна пояснити через відсутність абсолютної справедливості, умовність будь-якого права та невичерпаність (можливість зміни або перегляду) будь-якої картини світоустрою. Безумовно, це значним чином інтелектуальний погляд, у більшості випадків аналізу свідомості суб'єктів насильницьких дій ми фіксуємо достатньо розмиті уявлення щодо світоустрою або справедливості та права, але тим не менш, згідно з дослідженнями нейробіологів та психіатрів, а тим більш істориків, невідомі випадки повної відсутності таких уявлень. Ми можемо констатувати певну залежність насильницьких дій та уявлень (нехай навіть у сфері несвідомого). Разом з цим, виникає питання щодо того, що у даній парі чому передує – уявлення дії, чи дія уявленню. І слід визнати, принаймні з опорою на досвід вивчення тварин, у яких ми не припускаємо існування уявлень, що дії попереджають. Тому питання щодо природи насильства та протистояння йому все ще не знаходить свого однозначного рішення.